

ISTRAŽIVANJA U SOCIOLOGIJI DETINJSTVA: PRISTUPI I TEME

- Pristup “odozgo”: istraživanja o deci
- Pristup “odozdo”: istraživanja sa decom

Centralni pristup u ovoj perspektivi je etnografski, zasnovan prvenstveno na «umetnosti osetljivog posmatranja» (Suransky 1982: 36) sa ciljem razumevanja odnosa među decom i u detinjstvu samom. Nastoje se otkriti upravo one aktivnosti dece koje **odražavaju razlike u odnosu na svet odraslih**, pre nego sličnosti sa njim. U tom poduhvatu, neki istraživači nastoje **da odbace ulogu odraslog (istraživača) težeći «kompletnom uključenju, najmanje odrasloj istraživačkoj ulozi»** (Mandell 1991: 40).

Raspravljajući o složenim pitanjima reflektivnosti u metodološkim postupcima istraživanja sa decom, mnogi autori su skloni da **kritikuju** ovakvo stanovište. Ne postavljaju se samo pitanja o **izvodljivosti «potpunog uključenja»** odraslog istraživača u svet dece, već i o **etičkoj i metodološkoj opravdanosti** takvog postupka. Tako Beri Mejel smatra da su **strukture moći zasnovane na starosnoj dobi takve da se ne mogu ignorisati, te da istraživač mora da prizna i prihvati podređenost dece i da je uzme u obzir u istraživačkom postupku** (Mayall 2000). Unutar ovog metodološkog okvira, istraživači ne vide sebe kao nenametljive posmatrača u izdvojenom svetu detinjstva. Naprotiv, deca se sagledavaju kao kompetentni učesnici sveta koji je ipak usredišten na odrasle, a istraživački proces se razvija kroz obostrano razumevanje ovog odnosa. Takvo stanovište zastupa i En Solberg kada predlaže da bi **istraživač trebalo da zauzme određen odnos prema deci u zavisnosti od konteksta u kome se istraživanje vrši i načina kako se u tom kontekstu odnosi prema deci i uopšte starosnim dobima** (Solberg 1996; tekst je deo ovog zbornika). Poučena vlastitim iskustvom u istraživanju ribarske zajednice u Norveškoj, ona dolazi do zaključka da je **ponekad dobro «ignorirati uzrast»**, jer su se u konkretnom slučaju njenog istraživanja deca pokazala i tretirala kao društveno jednaka sa ostalima (kao «ništa posebno»). Proširujući dato istraživačko iskustvo na princip, ova autorka smatra da je za istraživača plodonosno da «ostavi uzrast sa strane» kako bi iz svoje pozicije izbegao osećanje odgovornosti i zaštitinički stav tako dobro utemeljen u kulturnu konstrukciju pojma odraslog.

Navedene metodološke perspektive mogu se okarakterisati i kao «istraživanja o deci» i «istraživanja sa decom». One se često vide kao sasvim odvojene, bez dodirnih tačaka, ponekad i suprotstavljene. Nije još, izgleda, sazrela svest o mogućnosti i potrebi povezivanja ova dva nivoa analize. U takvoj **sintezi** bi makro uporedna istraživanja ukazala na strukturalni okvir i specifičan značaj pojedinih makro komponenti koje definišu kontekst za varijetete detinjstva i diversifikuju konkretnu decu. Najređa su istraživanja koja

pokušavaju i uspeavaju da tako objedine analitičke okvire da je moguće proučiti odraz velikih društvenih kretanja (npr. porasta broja jednoroditeljskih porodica i feminizacije roditeljstva) na živote konkretne dece (npr. njihovo iskustvo i doživljaj takvih porodica).

društveni trendovi i načini na koji oni oblikuju detinjstvo u savremenom (visoko razvijenom) svetu: institucionalizacija, individualizacija i familizacija. Prate se demografski trendovi - odnosi između generacija, a pravna i pitanja socijalne politike u odnosu na decu posmatraju se u komparativnoj perspektivi. Mada se ovom pristupu može uputiti kritika za apstraktnost i šematizam, on ipak pruža široku perspektivu koja dopušta poređenje strukturalnih aspekata detinjstva, makar u jednom tipu društava.

I drugi strukturalni pristup pripada oblasti koja se u mogućoj podeli tematskih oblasti može odrediti kao demografsko – ekonomska (Brannen and O'Brien 1995). Za dominantne studije ekonomskog položaja dece karakterističan je pristup detinjstvu kao strukturalnoj pojavi, ali, za razliku od prethodne perspektive - raznolikoj. U svojim proučavanjima ekonomskog položaja dece u zemljama u razvoju ove studije se susreću sa problemom neizdiferenciranosti bruto nacionalnog proizvoda po glavi stanovnika (GNP) kao merila siromaštva, a potom i sa značajnim razlikama između zemalja u razvoju i unutar njih. Čak i standardizovana merila, kao što su UNICEFovi indikatori stanja dece, ne moraju uvek biti pouzdan pokazatelj. Može postojati diskrepancija između normativnog i realnog stanja, kao npr. između dece upisane u školu (što je jedan od UNICEFovih indikatora) i one koja stvarno pohađaju nastavu. U proučavanju ekonomskog položaja dece u industrijski razvijenim zemljama pokazalo se neophodnim razlikovati apsolutno i relativno siromaštvo, gde potonje podrazumeva i društvenu isključenost, npr. mogućnost održavanja veza sa srodnicima i drugima, kao i mogućnost učestvovanja u društvenom, ekonomskom, političkom i kulturnom životu. Koncentrisanje na društvenu isključenost pokazalo je da je bitno praviti razliku između dece kod kojih je siromaštvo prolazna pojava (javlja se u određenim periodima i u okviru sklopa specifičnih okolnosti), od onih kod kojih je siromaštvo trajno. Postoje određene grupe dece posebno izložene siromaštvu, kao i porodice gde se siromaštvo transgeneracijski prenosi: to su deca iz porodica etničkih manjina (posebno crnačkih), kao i deca iz jednoroditeljskih porodica (posebno vanbračna deca majki tinejdžerki), sa niskim obrazovanjem i malom zaposlenošću roditelja. Kao što je ranije rečeno, mnoge studije ukazuju da i u visoko razvijenim zemljama raste udeo siromašne dece čiji se ekonomski položaj paradoksalno pogoršava u poslednjih nekoliko decenija (Kennedy *et al.* 1996). Postoji jedan tip longitudinalnih studija koje prate odabranu kohortu dece rođene u određenom vremenu tokom dužeg vremenskog perioda¹. Uprkos nekim metodološkim teškoćama, ove studije su nedvosmisleno pokazale da izloženost siromaštvu u detinjstvu ima

¹ Na primer prate se svi rođeni u prvoj sedmici marta odabrane godine. Samo u Velikoj Britaniji su sprovedene tri takve velike studije koje su otpočele 1946, 1958. i 1970. godine.

uticaja na decu koji se ogleda u: višim stopama smrtnosti odojčadi i dece, većoj frekvenciji dečijih bolesti i lošijem zdravlju, nižoj visini i težini, nižem obrazovnom postignuću i većoj delikventnosti (James *et al.* 1998: 132).

Na specifičan način se ekonomskim aspektom detinjstva bave studije dečijeg rada i ekonomskog doprinosa dece. Pošto su se, kao što smo videli, moderni koncept i praksa detinjstva upravo oblikovali njihovim isključenjem iz i distanciranjem od sveta rada, radne aktivnosti i ekonomski doprinos dece u industrijalizovanim društvima postali su veoma malo vidljivi fenomeni. Deca treba da se igraju i da uče, a školovanje se nikako ne može smatrati radom. Novija istraživanja koja proširuju domen koncepta rada skreću pažnju na rad dece i otvaraju brojna značajna pitanja, kao što su: obim angažovanosti dece u plaćenom zaposlenju; društveni i istorijski konteksti ovog rada i njegovo mesto na tržištu rada i u okviru ekonomija domaćinstava; značaj rada za decu i njihovo okruženje; doprinos dece domaćem radu i aktivnostima brige i nege; status školovanja kao oblika rada.

Za razlikovanje dva tipa radnih aktivnosti (karakterističnih za razvijeni Sever, odnosno nerazvijeni Jug), pa i odnos prema njima, neki autori predlažu distinkciju između "dobrog rada" ("work") i "lošeg rada" ("labour"). Ova distinkcija pomaže da se razluči rad koji ne šteti deci, od onoga koji ima loš uticaj na zdravlje i razvoj dece, što ima veoma velike praktične implikacije u zakonskim i drugim akcijama usmerenim na dečiju dobrobit. Za razliku od praktičnog značaja, ova podela ima manju snagu kao analitičko oruđe, s obzirom da se tipovi rada ponekad ili preklapaju ili veštački razdvajaju. U tom smislu mnogi autori sugerišu jednu veliku kontekstualnu osetljivost istraživača u odnosu na pitanja motivacije za rad, njegovog značenja za decu i njegovog značaja za blagostanje domaćinstva pa time i dece. Kao što je Martin Vudhed pokazao, deca su itekako svesna neraskidive povezanosti između njihovog doprinosa budžetu domaćinstva i stvaranja mogućnosti za njihovo školovanje, dveju aktivnosti koje su često, makar samo vremenski, suprotstavljene (Woodhead 1999; tekst je deo hrestomatije „Sociologija detinjstva“). Činjenica da su plaćenom, mada nelegalnom, radu izvan domaćinstva angažovana i mnoga deca iz dobrostojećih porodica u razvijenim društvima, upućuje na to da je potrebna rekonceptualizacija pojma rada i fokusiranje istraživanja na značaj i značenje koje rad ima za samu decu.

Mnoga su istraživanja dokumentovala značajno učešće dece u domaćem radu i njihov doprinos domaćinstvu, posebno ako su roditelji zaposleni (Morrow 1996; Brannen 1995). Tako En Solberg ustanovljava da istraživanja pokazuju da je učešće dece u kućnom radu otprilike jednako muževljevom, s tim što devojčice po broju sati posvećenih radnim aktivnostima u domaćinstvu prevazilaze očeve (Solberg 1990). Takođe je ustanovljeno da su deca angažovana i u aktivnostima brige i nege. Iako se ona tradicionalno opažaju kao

primaoci a ne davaoci ove usluge, među decom je dosta zastupljeno čuvanje braće i sestara, kao i pomoć babama i dedama (Morrow 1996). Dok deca tumače svoje učestvovanje kao «ispomoć» opterećenim roditeljima (majci), Virdžinija Morov predlaže promenu perspektive: da se više ne razmišlja o zavisnosti (dece) već o odnosima međuzavisnosti («interdependence») među članovima porodice (Morrow 1996). Istraživanja takođe pokazuju da je participacija u porodičnom životu kroz radne aktivnosti značajna za oblikovanje identiteta deteta – pregovaranje i sticanje boljeg statusa (Solberg 1990), odnosno sticanje autonomije mlade osobe (Brannen 1996)².

Posebno radikalno shvatanje imaju oni autori koji smatraju da je školovanje distinktivan ali potpuno zanemaren oblik rada dece u savremenom društvu. Pored toga što mnoga deca doživljavaju školovanje kao rad (Mayall 2002), rad dece u školi se može posmatrati i kao deo opšte podele rada u društvu. Prema Kvortrupu, on je deo “dijahronijske podele rada: deca u industrijskim društvima su prisiljena na rad tako da sebe proizvode kao otelotvoren oblik društvene investicije, što se u Burdijeovoj terminologiji može sagledati kao oblik kulturnog kapitala, ali onaj koji nije odmah na tržištu. Postoji stoga vremenski jaz između rada u školovanju i njegove realizacije kroz zaposlenje” (James *et al.* 1998: 118).

Tematska oblast koja se može odrediti kao političko – pravna bavi se dečijim pravima i obespravljenošću, njihovim političkim statusom kao objekata i subjekata politike i njenih mera. Pored navedene kontroverze između protektivnih i participativnih prava, jedna od dominantnih tema u ovoj oblasti je status dece kao građana u zakonskim aktima i u praksi, čija problematičnost proističe upravo iz pomenute kontroverze. Jedno od posebnih pitanja u debati o dečijim pravima jeste ko treba da budu njihovi zastupnici, odnosno koliko znamo o potrebama dece da realizuju pojedina svoja prava. Deca treba da se čuju, pošto je jezik jedino oruđe moći koje imaju (Roche 1996). Ovaj autor ukazuje na potrebu da se pravni diskurs rekonstituiše tako da uzme u obzir heterogenost uslova života dece, s obzirom na njegove različite dimenzije (rod, rasu, kulturu, društvenu klasu i mnoge druge), što bitno može uticati na određenje njihovih prava.

U ovoj velikoj teorijskoj i istraživačkoj oblasti dominira pristup deci kao manjinskoj grupi. Stoga su naponi naučnika usmereni na mnogobrojne aspekte detinjstva u savremenom svetu koje ga čine marginalizovanom društvenom grupom: deca Trećeg sveta (uključujući npr. “deca ulice”); deca pod rizikom; zdravlje dece; zlostavljanje, samo su neke od mnogih tema.

Jedna od dominantnih tema istraživanja koja se bave društvenim prostorima detinjstva jeste odvajanje detinjstva kroz prostor i njegovo omeđavanje. Jedna od funkcija ovog odvajanja koje se delimično odvija kroz proces institucionalizacije jeste kontrola nad

² Neka od novijih istraživanja oblasti dečijeg rada objavljena su u zborniku koji su uredili Mizien *et al.* 2001.

detinjstvom. Kontrola prostora, a sa njim tesno povezana i kontrola vremena, strukturisući dečija iskustva kroz tzv. «pozornice i scenarija» (Kovarik 1994)³ – porodicu, školu i grupu vršnjaka, određuju ne samo «gde» i «kada», već i «šta» i «kako». Ovi se složeni procesi odvijaju prvenstveno u tri prostorna konteksta: u školi, u gradu i kod kuće.

Škola kao društveni prostor objedinjava regulaciju vremena i prostora. Sa jedne strane ona predstavlja regulisan vremenski prelaz iz dečijeg u status odraslog, dok se sa druge strane u njoj svakodnevno određuje način na koji dete može provesti vreme. Iako kurikulum naizgled predstavlja samo skup aktivnosti učenja koja se sprovodi u obrazovnoj instituciji, svojom strukturisanošću, prvenstveno kroz raspored, on predstavlja jedan od starih oblika disciplinovanja i kontrole (Foucault 1977). Kako su istraživanja pokazala, i sasvim mala deca vrlo brzo nauče koje je ponašanje primereno za koji prostor u školi, gde se boravi u određeno vreme, gde im je pristup sasvim slobodan a gde ograničen, u kojim delovima dvorišta ili učionice se igraju dečaci a u kojima devojčice, u koji se prostor ide po kazni, i slično (James 1993).

Urbani prostor se javlja kao kategorija mnogim aspektima povezana sa detinjstvom. On je mesto slobodnog vremena kao i izvor mogućnosti i iskustava, ali istovremeno i izvor rizika. Naravno, urbani prostor nema jednoznačni odnos prema detinjstvu. Gledano kroskulturalno, u odnosu na razvijena društva Zapada sasvim je različit položaj i iskustvo «dece ulice» u Južnoj Americi ili na primer Indiji kojima su gradske ulice mesto rada, zabave, a mnogima i dom. Ona se tu uvek osećaju «na pravom mestu», što je poredivo sa iskustvom dece iz evropske premoderne prošlosti. U svojoj prosvetiteljskoj misiji evropska društva su između ostalog sebi postavila zadatak da «sklone decu sa ulice». Istovremeno gradski prostor je postajao sve više segregisan u odnosu na klasnu pripadnost, rod i uzrast. U procesu institucionalizacije deca su «povučena» iz javnih prostora rada i ulice u svoje domove, škole i organizovane aktivnosti. Kako su se uloga i položaj dece u društvenom životu menjali tako je njihovo kretanje u urbanom prostoru ograničavano. Ovo povlačenje je dovedeno do ekstrema u društvima kasne modernosti, gde se sve što je «napolju» doživljava kao rizično za decu (Scott 2000)⁴. Prema tome, deca na ulici više nisu «na pravom mestu» i mnoga ne doživljavaju urbani prostor kao svoj⁵.

³ «stages and scripts»

⁴ Mnogobrojna su istraživanja koja se bave pomenutim problemima. Neka od najnovijih sakupljena su u zborniku koji su uredile Pia Christensen i Margaret O'Brien (2003).

⁵ Uključivanje dece u redefinisavanje prostora za njih: kroz istraživanja i konkretne akcije, jeste cilj UNESCOvog projekta Growing Up in Cities, koji je inicirao Kevin Lynch, urbani planer i dizajner, sedamdesetih godina u dvadesetak gradova na svim kontinentima - www.unesco.org/most/guic UNICEF takođe ima Child Friendly Cities Programme, koji se fokusira na implementaciju i monitoring dečijih prava u urbanim područjima www.unicef-icdc.org

Jedan od distinktivnih procesa modernosti – naglašavanje distinkcije privatno/javno, u svoj segregaciji prema rodu i uzrastu vezao je žene i decu za privatnu sferu doma stvarajući «moderni domaći ideal» (Allan and Crow 1989: 1). Ipak, dom za dete ne mora biti ni ideal slobode – pošto je upotreba njegovog prostora u najvećoj meri pod kontrolom roditelja, niti obilja - jer je kvalitet prostora zavisao od ekonomskih mogućnosti roditelja (Kovarik 1994), niti bezbednosti – pošto se veliki broj povreda dece pa i fatalnih dešava u domu (Harden 2000). U svom istraživanju načina na koji deca opažaju rizik i bezbednost u privatnoj i javnoj sferi, Dženi Harden (ibid. tekst je deo ovog zbornika) zaključuje da, iako su dečiji stavovi odražavali javni diskurs o ovoj temi, deca su promišljala ovu konceptualizaciju na osnovu vlastitog iskustva da bi rezultate tog promišljanja aktivirala u pregovaranju sa roditeljima.

Postoji više načina da se konceptualizuje i promišlja temporalna dimenzija detinjstva, a najšire se mogu sistematizovati u dva međusobno povezana analitička okvira. «Vreme detinjstva» se bavi pitanjima odnosa detinjstva kao specifičnog perioda životnog toka sa drugima aspektima društvene stvarnosti, dok se «vreme za decu» bavi dečijim iskustvima i učestvovanjem u vremenskim ritmovima njihovih života i odrastanja (James *et al.* 1998: 61). Unutar prvog okvira značajne su teme statusa detinjstva u različita vremena, kao i različitih ritmova protoka vremena u odnosu na decu. Ove su teme blisko povezane sa konceptualizacijom detinjstva kao perioda u životnom toku pojedinca, određenja detinjstva kao starosnog doba i kao generacije, i sa društveno istorijskom uslovljenošću tih konceptualizacija. Posebna tematska oblast, o kojoj je bilo nešto reči, jeste strukturisanje vremena za decu – u cilju zaštite i kontrole. Vreme detinjstva je u postmodernom svetu u tolikoj meri strukturisano i nadgledano, da od organizovanih aktivnosti dete nema više vremena za dokonu igru i prosto uživanje (Ennew 1994). Preorganizovane strukturisane aktivnosti podrazumevaju veoma razvijenu “disciplinu vremena” – detaljno planiranje i delanje prema utvrđenom planu (Buchner 1990). Jedna od posledica institucionalizacije vremena jeste da se sve više pojavljuje osećanje “nedostatka vremena” – posebno kod dece iz urbanih srednjih slojeva. Neki autori naglašavaju da veoma malo znamo o dečijem doživljaju vremena, na primer o tome da li vreme koje provode sami u kući za njih predstavlja pozitivno ili negativno iskustvo (James *et al.* 1998: 78).

Osnovne detetove “arene za akciju” (Hutchby and Moran-Ellis, 1998: 16), strukturalne i interakcione kontekste svakodnevnih prakse detinjstva – predstavljaju porodica, škola i grupa vršnjaka.

Mnogobrojna su istraživanja koja su, nakon prvobitnog udaljavanja, svoj fokus usmerila na decu u porodici⁶. U pokušaju da u najkraćem sumiram aktuelne rezultate u ovoj oblasti, mogu da iznesem zapažanje da su neki od koncepata koji gube na značaju: uloga, zavisnost, poslušnost pa i autoritet, dok su oni koji dobijaju na značaju: položaj, međuzavisnost, pregovaranje i participacija. Fokus istraživanja se pomera na dete, njegove doprinose i opažanja. Tako na primer Beri Majal, rezimirajući nalaze nekoliko istraživanja, zaključuje: «Iskazi mladih ljudi naravno ukazuju na varijacije, ali u središtu je jako osećanje pripadnosti mladih ljudi porodičnom životu, sa naglaskom na ličnoj odgovornosti i visokim vrednovanjem roditeljske emocionalne podrške» (Mayall 2002: 62)⁷. Ista autorka na drugom mestu zaključuje da u dva osnovna interakciona konteksta porodice i škole deluju dve suprotstavljene konstrukcije deteta - kao osobe i kao projekta, kao i da su deca itekako svesna te razlike: «Jer u zavisnosti od toga kakvima ih smatraju, dečije konstruisanje svog identiteta variraće od jednog do drugog okruženja. Mada se može desiti da u školi usvoje reakciju otuđenja, odnosno, mogu se odupirati tome da budu degradirana od osobe do projekta, ako hoće da opstanu moraće da prihvate bar neka pravila igre. To može obuhvatiti ne samo konformizam, već i smišljene mere prevare sistema, i taktično balansiranje između prednosti zastranjivanja i prednosti prilagođavanja. Izgleda da se konstruisanje dece od strane odraslih u porodici uglavnom mnogo više poklapa sa konstruisanjem same dece - uopšte, deca se smatraju i sama sebe smatraju dragocenim osobama. Ipak, trebalo bi da znamo mnogo više o dečijim iskustvima u porodici» (Mayall 1994: 126; tekst je deo hrestomatije „Sociologija detinjstva“).

Sa pomeranjem fokusa proučavanja na dečije delanje, porodica i škola prestaju da budu posmatrani kao odeljeni svetovi, a istraživanja se sve više usmeravaju na njihovu povezanost (Edwards 2001)⁸. Jednosmerna linija suodnošenja, koja je dominirala socijalizacijskim i razvojnim diskursima i na njima utemeljenim socijalnim i obrazovnim politikama: škola – roditelji - dete u novim proučavanjima detinjstva biva zamenjena usmeravanjem pažnje na decu kao socijalne aktore koji se svakodnevno kreću i pregovaraju između konteksta škole i doma (odnosno porodice). Jedna od najvažnijih tema u ovom složenom odnosu jesu pitanja autonomije i zavisnosti. Mladi ljudi u savremenom društvu izloženi su protivrečnoj situaciji u kojoj im se putem zakonodavstva dodeljuje veća autonomija (individualizacija), a istovremeno ostaju duže finansijski i praktično zavisni od njihovih roditelja (familizacija; Brannen 1996). Kako pokazuje Elizabet

⁶ Vidi između ostalog Brannen and O'Brien 1995, 1996; Brannen et al. 2000; Alanen and Mayall 2001; Mayall 2002; Jensen and McKee 2003.

⁷ U akademskom i javnom diskursu u Velikoj Britaniji termin "young person" se koristi da označi dete starije od 11 godina. Slično kao i kod nas, tačka "prelaza" je tamo prelazak u srednju školu.

⁸ O drugim aspektima proučavanja škole u sociologiji detinjstva (na primer: institucionalizacija – kontrola prostora i vremena kroz školovanje; ili školovanje kao oblik rada dece) bilo je reči u prethodnoj diskusiji.

Becke-Hansen, ova protivrečnost stvara osnovu za pregovaranje o pitanjima autonomije i regulisanja (kontrole) između dece i roditelja. Pregovaranje je zasnovano na složenoj dijalektičkoj povezanosti (a ne suprotstavljenosti) između povezanosti – trajnih odnosa između dece i roditelja podložnih razvoju i pregovaranju⁹, i autonomije (Becke-Hansen 2001; tekst je deo hrestomatije „Sociologija detinjstva“.). Odnos dece sa školom je zasnovan na drugim dimenzijama: regulisanja i autonomije, mnogo statičniji i manje podložan pregovaranju. Te činjenice su, kako pokazuju istraživanja, svesna i sama deca, doživljavajući je mahom kao ograničenje ali ponekad i kao izazov (Mayall 1994; 2002; Becke-Hansen 2001).

Tematska oblast najšire određena kao “dečija kultura” ili “kultura detinjstva” je domen proučavanja sa najmanje sociološkim sadržajima. Ona je granična oblast u kojoj još uvek prevladavaju socijalnopsihološki i socijalnoantropološki pristup. U najkraćem centralni fokus ovih istraživanja je ispitivanje svakodnevnih socijalnih odnosa kroz koje deca konstituišu svoja detinjstva u svojoj njihovoj različitosti. Osnovni teorijski i epistemološki problem u okviru ove tematske oblasti jeste konceptualizacija onoga što nazivamo «kulturom detinjstva» ili «dečijim kulturama». U tradicionalnijem pristupu, gde se dečija igra proučava kao oblik folklor, kultura detinjstva se može sagledati kao jezičke i druge igre dece, jedna kolektivna trajna kultura koja je odeljena od sveta odraslih. Novija istraživanja, međutim, pristupaju pojmu kulture u širem smislu: “dečija kultura nije ‘način života’, niti skup ezoteričnih znanja, već je pre oblik socijalne akcije, način na koji se biva detetom među drugom decom, određeni kulturni stil, koji se može naći unutar određenog vremena i prostora” (James *et al.* 1998: 90). U ovom diskursu se u etnografiji detinjstva naglasak stavlja na različitim konstrukcijama igre i značenjima koja ona nosi (prema rodu, uzrastu i sl.), a jedna od centralnih tema postaje konstrukcija odnosa među samom decom. Tako na primer, istraživanje Alison Džejsms među mlađom školskom decom pokazuje da ona imaju sasvim različita značenja termina “prijatelj” i pojma “prijateljstvo” u odnosu na odrasle (James 1993; tekst je deo hrestomatije „Sociologija detinjstva“.). Dok su za odrasle distinktivne odlike kvaliteta prijateljstva njegov intenzitet i trajnost, deci one nisu važne: u početku je važno “imati drugare” da nabrojiš, a od sekundarne je važnosti je i tek kasnije se javlja “biti drugar” sa nekim. Ova autorka je takođe pokazala da se dečija prijateljstva (ili bolje “drugarstva”) formiraju kroz složene odnose unutar “kulture” grupe vršnjaka koju istovremeno karakterišu i konformizam i individualnost i jednakost i takmičenje.

Velika tehnološka revolucija koja se reflektuje u brzim promenama tehnologija medija koji su dostupni deci ima takođe kontroverzan uticaj na savremeno detinjstvo: deca su

⁹ Za ovaj odnos neki autori koriste termin “međuzavisnost” (“interdependence”).

osnažena putem tehnologija, ali istovremeno sve više institucionalizovana. Dalje, rastuća komercijalizacija i privatizacija medija ponovo uvećava nejednakosti, jer deca imaju različit pristup novim medijima i drugim izvorima zabave i učenja, zavisno od njihovog materijalnog i socijalnog kapitala, odnosno deca su danas još više polarizovana s obzirom na prihode roditelja¹⁰. Kako se pokazalo u jednoj od novijih studija, novi mediji su u životima dece uobičajena stvar, ali (u većini slučajeva) ne i centralna, oni pružaju i mogućnosti i opasnosti (Hutchby and Moran-Ellis 2001). Kako u svom istraživanju pokazuje Dejvid Bekingem, deca koriste iskustva televizije da oblikuju svoj društveni svet (Backingham 1994; tekst u hrestomatiji „Sociologija detinjstva“).

Nadam se da je ovaj kratki prikaz, iako je neminovno morao da bude samo informativan i da se koncentriše na samo neka od ključnih pitanja, ipak uspeo da ukaže na brojnost i raznolikost tema i problema kojima se bavi savremena sociologija detinjstva.

¹⁰ Raspravu o uticajima stila života, habitusa i kapitala porodice na oblikovanje svakodnevnog života deteta, čitalac može pogledati u mojim tekstovima (Tomanović 1997; 2002; 2003).